

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ГНАТЮКА

ТИМКІВ ІВАН ВОЛОДИМИРОВИЧ

УДК 94 (477.84):314:47 “1950/1970”

**ДИНАМІКА НАСЕЛЕННЯ ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ
У 1950–1960-ТІ РР. В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ ПРОМИСЛОВОЇ СФЕРИ
ТА СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА**

07.00.01 – історія України

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата історичних наук

Тернопіль – 2018

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Тернопільському національному педагогічному університеті імені Володимира Гнатюка Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор філософських наук, професор
Буяк Богдан Богданович,
Тернопільський національний
педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
ректор

Офіційні опоненти: доктор історичних наук, професор
Романюк Іван Миронович,
Вінницький державний
педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського,
кафедра історії та культури України,
професор

кандидат історичних наук, доцент
Лубко Інна Миколаївна,
Черкаський національний університет
імені Богдана Хмельницького,
кафедра державно-правових дисциплін,
доцент

Захист відбудеться «12» грудня 2018 р. о 10 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 58.053.04 у Тернопільському національному педагогічному університеті імені В. Гнатюка (46027, м. Тернопіль, вул. М. Кривоноса, 2, ауд. 31).

З дисертацією можна ознайомитися на офіційному сайті <http://tnpu.edu.ua> та у науковій бібліотеці Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка (46027, м. Тернопіль, вул. М. Кривоноса, 2).

Автореферат розісланий «10» листопада 2018 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

І. О. Федорів

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Подальший розвиток незалежної України потребує ґрунтовного вивчення та критичного наукового переосмислення попереднього досвіду політичних та соціально-економічних перетворень. У радянський період проблеми динаміки населення в контексті соціально-економічного розвитку розглядалися тенденційно, відповідно до партійних настанов та практичних потреб тоталітарного режиму. Чимало складних та суперечливих сторінок історії Тернопільської області 50–60-х рр. ХХ ст., зокрема, втрати населення в результаті масових репресій, етнонаціональні аспекти кадрової політики, русифікація освіти та культури, навіть не перебували у науковій розробці, оскільки належали до заборонених тем.

Відкриття раніше засекречених архівних фондів сприяло появі монографічних та дисертаційних робіт, у яких зроблено спробу уникнути усталених хибних стереотипів, подати нову оцінку подій та явищ минулого на основі загальнолюдських цінностей та сучасної методології наукових досліджень. Поява цієї дисертації зумовлена відсутністю в українській історіографії спеціального синтезованого дослідження особливостей динаміки населення окремої частини західноукраїнського регіону в радянській політичній системі, змін в етнонаціональній сфері, трансформації традиційної соціально-професійної структури, рівня життя населення та інших соціальних процесів.

В умовах національного та культурного відродження України, становлення її державності, особливу увагу привертають проблеми формування структури українського суспільства, у тому числі – етнічної. Українці є головним чинником процесів державотворення, але беззаперечним є і те, що в Україні мешкають представники багатьох етносів, які є громадянами нашої держави і беруть активну участь в усіх процесах, що відбуваються на її території.

Актуальність теми зумовлена необхідністю комплексного аналізу економічних зрушень, що мали місце у регіоні в 50–60-х рр. ХХ ст., оскільки саме вони безпосередньо вплинули на структуру його населення. Комплексного вивчення вимагає також соціальна сфера, основи якої закладено у досліджуваний період, адже поява нових підприємств, розвиток уже існуючих виробництв сприяли зростанню соціальної інфраструктури, покращенню побутових умов та культурного життя місцевого населення.

Значна частина проблем, що постають перед державою у сфері соціально-економічних взаємин, виникли не сьогодні та мають тривале історичне коріння. Тому їх вивчення на широкому історичному тлі створює базу для успішного й ефективного розв'язання.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано згідно з науково-дослідною тематикою кафедри історії України Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка у межах комплексної програми “Актуальні проблеми

історії та економіки України XIX–XXI ст.” (номер державної реєстрації 0111U001325).

Метою дисертаційного дослідження є аналіз особливостей динаміки населення Тернопільської області у 50–60-х рр. XX ст. у контексті розвитку промисловості та сільського господарства краю.

Для досягнення поставленої мети необхідно виконати такі основні завдання:

- з’ясувати стан наукової розробки проблеми, джерельну базу дослідження та теоретико-методологічні основи роботи;
- виокремити особливості соціально-економічного та етнічного розвитку Тернопільщини в досліджуваний період;
- проаналізувати динаміку чисельності населення регіону, з’ясувати основні чинники, що впливали на зміну місць його розселення;
- дослідити позитивні й негативні впливи індустріалізації та колективізації на демографічну ситуацію у Тернопільській області;
- оцінити вплив міграційних та репатріаційних процесів на динаміку населення регіону.

Об’єктом дослідження є Тернопільська область у 50–60-х рр. XX ст.

Предмет дослідження – динаміка населення Тернопільської області в контексті її соціально-економічного розвитку упродовж 1950–1960-х рр.

Хронологічні межі дослідження визначені його тематичною спрямованістю й охоплюють 1950–1960-ті рр. Нижня хронологічна межа (1950 р.) пов’язана з початком вагомих економічних перетворень, що заклали основу демографічних змін в області; верхня (1970 р.) – рік всесоюзного перепису населення, зумовлена потребою використання його результатів для аналізу демографічних змін у регіоні впродовж досліджуваного періоду.

Територіальні межі дослідження охоплюють територію Тернопільської області відповідно до адміністративно-територіального устрою УРСР досліджуваного періоду. Вибір територіальних меж зумовлений особливістю історичного розвитку регіону та формуванням тут специфічного соціально-економічного та культурно-освітнього середовища в умовах трансформації краю з аграрного в індустріально-аграрний.

Методи наукового дослідження. Методологічну основу дисертаційної роботи визначають принципи історизму, науковості та об’єктивності. Вивчення такого складного багатогранного об’єкту, яким є динаміка населення, вимагає насамперед системного підходу, а дослідження кожного елементу системи та його взаємодії з іншими елементами, тобто етносами, потребує використання спеціальних методів допоміжних історичних наук. У ході дослідження були застосовані методи економічного аналізу: графічний та табличний.

Наукова новизна отриманих результатів полягає у тому, що:

уперше:

- комплексно проаналізовано особливості динаміки населення регіону під впливом політичних, економічних, соціальних та культурних чинників та встановлено взаємозв’язок між ними;

- виокремлено напрямки міграційної активності населення сіл та містечок: перший (наймасовіший) – у міста Тернопільської області; другий (незначний) – добровільно-примусове переселення мешканців регіону в інші області УРСР та СРСР;
- уведено до наукового вжитку і проаналізовано значний обсяг раніше неопублікованих архівних джерел, що значно доповнюють сучасні знання з економічної та соціальної історії Тернопільської області;
- доведено, що динаміка населення Тернопільської області мала свої особливості, у порівнянні з іншими західноукраїнськими регіонами, які полягали у зменшенні чисельності таких етносів, як поляки, євреї, росіяни та представників інших національностей і в стрімкому зростанні кількості українців, зокрема у м. Тернополі;

набули подальшого розвитку:

- дослідження основних напрямків розвитку промислової сфери та сільського господарства Тернопільської області у 1950–1960-х рр.;
- вивчення демографічних процесів у взаємозв'язку із економічними та соціальними трансформаціями;
- апробації статистичних даних, що стосуються зміни чисельності населення області, динаміки чисельності робітників, колгоспників, інтелігенції, адміністративно-управлінського персоналу тощо;

уточнено:

- зміст понять “міграція”, “репатріація”;
- специфіку здійснюваних у 50–60-ті рр. ХХ ст. організованих наборів та переселенської політики;
- контексти використання категорії “соціальна сфера” та її складових частин.

Апробація результатів дослідження. Основні теоретичні положення і висновки дисертації викладено й обговорено на засіданні кафедри історії України Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка; оприлюднені на міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях та щорічних звітних наукових конференціях професорсько-викладацького складу вузу. Міжнародних: “Тернопіль і Тернопілля в історії та культурі України і світу (від найдавніших часів до сьогодення)” (м. Тернопіль, 26 квітня 2013 р.), “Сучасна наука. Новий погляд” (м. Вроцлав, 30–31 січня 2015 р.) та всеукраїнських: “Україна в контексті Європейської історії” (м. Тернопіль, 25–28 березня 2014 р.), “Історія України: сучасні виклики” (м. Тернопіль, 15 квітня 2015 р.), “Україна в гуманітарних і соціально-економічних вимірах” (м. Дніпропетровськ, 29–30 квітня 2016 р.).

Публікації. Основні положення дисертації та її результати відображено в 11 публікаціях, 6 із яких – статті у наукових фахових виданнях (чотири – входять до міжнародних наукометричних баз даних), 5 – матеріали наукових конференцій.

Структура дисертації. Робота складається з анотації, переліку умовних позначень, вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел (361 найменування) та 24 додатків (13 – таблиць, 7 – діаграм, текстових матеріалів – 4). Загальний обсяг дисертації складає 312 сторінок, з яких 168 – основний текст.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертації, визначено її мету, завдання, об'єкт і предмет, хронологічні рамки й територіальні межі дослідження, сформульовано наукову новизну, висвітлено апробацію результатів і структуру роботи.

У першому розділі **“Історіографія, джерельна база й теоретико-методологічні засади дослідження”** показано стан наукової розробки проблеми у радянській та сучасній українській історіографії, проаналізовано джерельну базу та охарактеризовано теоретико-методологічні засади дослідження.

У історіографії дослідження подано наукові доробки науковців радянського періоду та сучасних українських учених. Обрана тема вимагала використання наукових розробок низки дисциплін: історії, географії, соціології, демографії та урбаністики, що зумовило актуальність проблемно-тематичного поділу історіографії.

Враховуючи це, автор використовував широке коло тематичних праць, які умовно можна поділити на три основні групи: перша охоплює проблеми соціально-економічного розвитку області та західноукраїнського регіону; друга – праці, що відображають демографічні процеси в межах області; третя – наукові розвідки, присвячені механічному рухові населення.

Роботи, які характеризують проблеми соціально-економічного розвитку області та західноукраїнського регіону розподілено на дві підгрупи за хронологічним принципом. Першу підгрупу складають праці радянських істориків, зокрема: М. Івасюти “Нарис історії колективізації на Тернопільщині (1939–1950 рр.)”, Г. Ковальчака “Розвиток соціалістичної промисловості в західних областях УРСР” та Я. Кошарного “Рясні плоди дружби”. Автори, попри наявність політичної заангажованості, проаналізували умови індустріалізації регіону та з'ясували мотивацію влади в цьому питанні, шляхи реалізації економічної політики, і, що важливо, її результати, для Тернопільської області.

Роботи, які входять до другої підгрупи представлені сучасною українською історіографією. Зокрема, працями за редакцією П. Коріненка “Історія українського селянства. Навчально-методичний посібник” та “Трансформації земельних відносин в українському селі (IX – початок XXI ст.). Порівняльний аналіз”, дисертаційні дослідження Б. Буяка “Розвиток промислової сфери в західних областях Української РСР упродовж 1944–1950-х років (на матеріалах Дрогобицької, Львівської, Станіславської, Тернопільської областей)”, А. Киданюка “Соціально-економічні та культурні процеси у селі упродовж 1944–1950 рр. (на матеріалах Дрогобицької, Львівської,

Станіславської, Тернопільської областей)” та О. Малярчука “Аграрна політика партійно-радянської влади (1944–1964 рр., західні землі України)”. Важливі матеріали для дослідження містяться у працях, що відображають історію окремих міст та районів Тернопільської області, Г. Чернихівського “Кременеччина від давнини до сучасності”, О. Петровського, О. Гаврилюка, В. Окаринського та І. Крочака “Тернопіль / Ternopol: історія міста”. Отже, згадані роботи є важливим джерелом інформації щодо соціально-економічного розвитку Тернопільщини у досліджуваний період.

Група праць, що відображає особливості демографічного розвитку представлена трьома підгрупами. До першої відносяться праці зарубіжної історіографії, зокрема робота В. Кубійовича, який був одним із перших, хто звернув увагу на етнічний склад населення Тернопільської області, у своєму дослідженні “Етнічні групи південнозахідної України (Галичини) на 1. 1. 1939”.

Другу підгрупу складає радянська історіографія, яка представлена роботами В. Болдирєва “Итоги переписи населения СССР” та Г. Бахметової “Методы демографического прогнозирования”. Комплексне етнодемографічне та етносоціальне дослідження населення Тернопільської області та УРСР повоєнного періоду, здійснив провідний український вчений-етнолог, член-кореспондент АН України В. Наулко.

Сучасна українська історіографія утворює третю підгрупу і представлена науковими доробками І. Кураса та С. Пирожкова “Перший Всеукраїнський перепис населення: історичні, методологічні, соціальні, економічні, етнічні аспекти”, Г. Панчук “Зміни в складі населення Донецької області (1959–1989 рр.)”, О. Воронка “Підсумки загальних переписів населення 1959–2001 рр. як джерело вивчення регіональних етнічних процесів в країні”. Окреме місце займають праці, що стосуються етнічної історії. Етнічний склад населення досліджували: В. Скляр “Етнічний склад населення України 1959–1989 рр.: етномовні наслідки російщення”, В. Гулай Етносоціальні процеси в західних областях України (друга половина 40-х–50-ті роки ХХ ст.)”, С. Тимченко “Етносоціальні процеси в українському селі (60–80-ті рр. ХХ ст.)”, Л. Полякова “Етносоціальні процеси на Півдні України у 60–80-х рр. ХХ ст.”, І. Терлюк “Росіяни західних областей України”, С. Макарчук “Галичина: етнічна історія” та О. Калакура “Поляки в етнополітичних процесах на землях України у ХХ столітті”.

Таким чином, вивчення динаміки населення завжди перебувало у колі наукових інтересів демографів, істориків та соціологів.

Третю групу наукових праць складають дослідження, присвячені механічному рухові населення. У першу підгрупу входять праці радянських дослідників: Ж. Зайончковської “Новосели в городах”, Б. Хорєва та В. Лиходеда “Житель села – работник города”, у другу – роботи сучасних науковців: М. Алфьорова “Місце міграції у розвитку населення міст України в 1950 – на початку 1960-х рр.”, Г. Боднар “Міграція сільського населення до Львова в 50–80-х роках ХХ ст.” та В. Товкуна “Міграція населення і територіальний перерозподіл трудових ресурсів”. Особливості добровільного та примусового переселення населення досліджували Ю. Ніколаєць

“Переселенська структура населення Донбасу: (етнополітичний аспект динаміки)”, В. Макарчук, П. Полян “НЕ ПО СВОЕЙ ВОЛЕ...История и география принудительных миграций в СССР”, Н. Малешко “Система органів репатріації “переміщених осіб” на території Української РСР (1944–1953): організація, структура, функціонування”, Е. Сеїтова “Переселенські структури у державному апараті СРСР у 40–80-ті рр. ХХ сторіччя (на прикладі заселення Криму)”, К. Жбанова “Організовані переселення в південні області Української РСР у 1955–1967 рр.”. Особливості репатріаційних процесів українського населення відображено у монографії М. Куницького “Примусова репатріація радянських громадян до СРСР після Другої світової війни (український вектор)” та наукових статтях Т. Турчин, С. Гальчака, Т. Пронь, А. Ліньова. Деякі аспекти динаміки населення Тернопільської області означеного періоду у контексті розвитку промисловості та сільського господарства висвітлив і автор цього дослідження. Зазначені праці відображають вплив соціально-економічної та політичної ситуації досліджуваного періоду на механічний рух населення регіону.

Таким чином, історіографія проблеми засвідчує наявність низки наукових праць, які відображають окремі аспекти динаміки населення Тернопільської області досліджуваного періоду.

Джерела дослідження, зважаючи на їхнє походження та інформативність, представлені такими групами: перша – законодавчі акти (накази, розпорядження, постанови) всесоюзних, республіканських, обласних та місцевих органів державної влади та партійних органів, діловодна документація підприємств, установ та організацій Тернопільської області; друга – довідкові матеріали збірників та статистичних щорічників; третя – результати всесоюзних переписів населення; четверта – періодичні видання. Основна частина, використаних у роботі джерел, зберігається у Центральному державному архіві громадських об’єднань України (далі – ЦДАГО України), Центральному державному архіві вищих органів влади і управління України (далі – ЦДАВО України), Державному архіві Тернопільської області (далі – Держархів Тернопільської обл.), Національній бібліотеці України імені В. Вернадського, відділах україніки й періодики Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника (далі – ЛННБ України ім. В. Стефаника), Тернопільській обласній універсальній науковій бібліотеці, науковій бібліотеці Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка.

До першої групи відносяться документи, які відображають роботу Рад та органів місцевого самоврядування, що зберігаються у фонді 1 “Верховна рада України 1917–2002 рр.” ЦДАВО України. Дані про діяльність соціальних установ районних і обласних рад зберігаються у фонді 4706 “Республіканський обчислювальний центр Центрального статистичного управління УРСР (РОЦ ЦСУ УРСР), м. Київ 1957–1983 рр.”.

Матеріали про діяльність партійних органів у Тернопільській області, рішення з’їздів, протоколи засідань, що стосуються досліджуваної тематики

містяться у фонді 1 “Центральний комітет Комуністичної партії України (ЦК КПУ), м. Київ 1918–1991 рр.” ЦДАГО України.

Основний фактологічний матеріал щодо процесу динаміки населення Тернопільської області, соціальних та економічних перетворень зберігається у Держархіві Тернопільської обл.: фонд Р-1 “Статистичне управління Тернопільської області, м. Тернопіль 1940–1941, 1944–1987 рр”. Відомості про роботу переселенського відділу Тернопільського обласного виконавчого комітету, матеріали штатного розпису і кошторисних витрат містяться у фонді Р-2781 “Відділ переселення виконавчого комітету Тернопільської обласної Ради депутатів трудящих, м. Тернопіль 1945–1955 рр.”, документи про переселення осіб та трудові книжки осіб, які виїхали до Польщі, згідно із репатріацією подано у фонді Р-2782 “Відділ організованого набору і переселення виконавчого комітету Тернопільської обласної ради депутатів трудящих, м. Тернопіль 1950–1979 рр”. Дані щодо виконання планів оргнаборів зберігаються у фонді П-1 “Тернопільський обласний комітет Комуністичної партії України, м. Тернопіль 1939–1941 рр., 1943–1991 рр.” Інформація про п’ятирічні, перспективні, річні плани розвитку народного господарства області, соціально-культурного будівництва, плани відбудови народногосподарських об’єктів в області, й м. Тернополі, їхні проекти, доповнення, уточнення відображено у матеріалах фонду Р-2371 “Планова комісія виконавчого комітету Тернопільської обласної ради народних депутатів, м. Тернопіль 1940–1941 рр., 1944–1986 рр.”.

У Держархіві Тернопільської обл. зберігаються документи, що відображають діяльність великих промислових підприємств, зокрема, створеного у 1957 р., Тернопільського заводу електроосвітлювальної апаратури “Електроарматура”, фонд Р-3285 “Виробниче об’єднання “Ватра” м. Тернопіль 1957–1973 рр.”, Тернопільського бавовняного комбінату, фонд Р-3211 “Тернопільський бавовняний комбінат, м. Тернопіль 1964–1978 рр”, Тернопільського комбайнового заводу, фонд Р-800 “Виробниче об’єднання “Тернопільський комбайновий завод”, м. Тернопіль 1945–1978 рр”. Отже, матеріали даної групи містять відомості статистичних управлінь щодо чисельності населення та кількості установ виробничої і невиробничої сфер.

Другу групу джерел становлять опубліковані архівні документи. Серед них варто відзначити збірники документів та матеріалів: “Народне господарство Тернопільської області: статистичний збірник”, “Статистичний щорічник: Народне господарство СРСР”. Інформація, що подана у цих збірниках, містить тенденційні відомості, які потрапили під ідеологічний тиск тогочасних органів влади, а тому вимагає обережного і критичного інтерпретування.

У статистичних збірниках, що видавалися Тернопільським обласним статистичним управлінням, відображено розвиток господарського комплексу області та у цифровому вигляді подано його динаміку. У загальнодержавних щорічниках знаходимо комплексний аналіз кількісних змін у господарському комплексі країни, зміну чисельності населення та національного складу. Комплексні праці – “Население СССР”, які періодично видавалися на той час,

поєднують у собі матеріали всесоюзних переписів населення та щорічні статистичні звіти, що дозволило прослідкувати динаміку населення Тернопільської області у загальнодержавному розрізі. Інформація про зміну чисельності населення регіону, його кількісний та національний склад, опублікована у результатах всесоюзних переписів населення 1959 та 1970 рр.

Таким чином, матеріали, надруковані у статистичних щорічниках – є вагомим джерелом інформації для дослідження динаміки населення Тернопільської області.

З періодичної преси 1950–1960-х рр., залучено до дослідження: “Вільне життя” (періодичний орган Тернопільського обкому КП(б)У і обласної ради депутатів трудящих), видання, засновані районним комітетом КПУ – “Перемога” (Бучацький район), “Прапор комунізму” (Гусятинський район), “Прапор перемоги” (Кременецький район), “Радянське село” (Зборівський район), “Радянське слово” (Козівський район). Для періодичних видань досліджуваного періоду характерною була ідеологізація заголовків і змісту, однак, у низці конкретних питань, зокрема з економічного розвитку сіл області, ми отримали цінну інформацію.

У теоретико-методологічних засадах визначено теоретичні, методологічні та концептуальні основи дослідження динаміки населення на тлі соціально-економічних перетворень у регіоні. Вивчення соціальних та етнопонаціональних змін на території Тернопільської області у досліджуваній період зумовило звернення до таких загальнонаукових принципів, як історизму, комплексності джерел, наукового плюралізму, проблемно-хронологічного та принципу системності. Оскільки положення дисертаційного дослідження базувалися на історичних фактах, а не на їх оцінках та інтерпретаціях, можемо констатувати, що робота зорієнтована на дотриманні принципу об’єктивності. Також був застосований принцип соціального підходу, який забезпечив можливість аналізувати демографічні процеси з урахуванням соціальних інтересів різних суспільних верств.

Використаний принцип взаємозалежності при аналізі об’єктивних реалій того часу, дав можливість усвідомити, що міграційні процеси у регіоні здійснювалися у контексті планових всесоюзних змін та чітко контролювалися партійним керівництвом.

Залучені у дослідженні методи розподілено на групи: перша – світоглядні, друга – теоретичні загальнонаукові, третя – емпірико-теоретичні, четверта – історичні. У дослідженні використовувалися методи: теоретичні загальнонаукові – абстрагування, узагальнення, систематизація, індукція, дедукція та структурно-системний; емпірико-теоретичні – аналіз, синтез; історичні – історико-хронологічний, порівняльно-історичний, ретроспективний. Використання методу діалектичного вивчення історичного процесу дозволило розглядати досліджувану проблематику в русі, розвитку і суперечностях.

Автором уточнено понятійно-категоріальний апарат, який визначає теоретичні й практичні засади дослідження, водночас було уникнено використання таких термінів, як: “неблагонадійні”, “бандпосібники”,

“інтелігентики”, “націоналісти” та інші, що застосовувалися для “таврування” через особисті та ідеологічні погляди, а не відображали соціальну приналежність особи. Зазначимо, що автор не ставив собі за завдання введення у науковий вжиток нових дефініцій, а послуговувався термінами, що вже широко застосовувалися.

Таким чином, порушена у дисертації наукова проблема ще не була комплексно вивчена. Аналіз опрацьованих джерел на засадах сучасної методології дозволив розкрити обрану тему та досягти поставленої мети.

У другому розділі **“Особливості соціально-економічного розвитку та етнічної структури населення Тернопільської області у 1950–1960-ті рр.”** охарактеризовано процес становлення господарського комплексу регіону та вплив економічних процесів на зміну соціально-етнічної структури населення.

Показано, що процес економічного зростання на Тернопіллі у середині 1960-х рр. був зумовлений розширенням виробничих потужностей харчової промисловості, збільшенням чисельності нових підприємств машинобудівної, легкої та хімічної галузей. У цей період розпочали свою роботу Бучацький цукровий завод, Тернопільський електроарматурний завод, Тернопільський завод штучної шкіри, Козівський цукровий завод, Ланівецький цукровий завод. У 1965 р. – початок будівництва бавовняного комбінату в Тернополі, цукрового заводу в Збаражі, сирзаводу в Чорткові. Однак, варто відзначити, що низка підприємств машинобудівної, легкої та хімічної промисловості використовували сировину, завезену із-за меж області, що негативно впливало на процес виробництва готової продукції.

Для досліджуваного періоду притаманною була переорієнтація промисловості з випуску сировини на виробництво готової продукції. У комплексі економіка Тернопільської області у період 1950–1960-х рр. демонструвала помітні темпи приросту, спричинені суттєвими матеріальними капіталовкладеннями та залученням значної маси людських ресурсів. Наприклад, тільки для потреб поліграфічної галузі у 1966–1969 рр. витрачено 1,3 млн крб, що дало змогу побудувати типографії у таких містах, як: Борщів, Збараж, Бучач, Козова, Ланівці, Гусятин та Зборів. Загалом, обсяг капіталовкладень у промисловість у 1970 р. досяг 100 млн крб.

Продемонстровано вплив економічних перетворень на соціальний розвиток та зміну структури населення. Попри те, що мешканці області отримали можливість здобувати раніше недоступні професії та в обов’язковому порядку бути працевлаштованими, це не сприяло їхньому всебічному розвитку. В цілому, чисельність загальноосвітніх установ Тернопільської області значно розширилася. Так, у 1950–1960-ті рр. введено в експлуатацію 222 школи у містах і селищах та 191 у селах. У той же період зведено на 27523 місця дошкільних навчальних закладів. Соціальні зміни відбувалися під тиском та були продиктовані передусім бажанням комуністичного режиму міцно закріпитися в області. Окремі промислові підприємства безпосередньо фінансували об’єкти соціальної інфраструктури. Зокрема, у 1966–1970-й рр. Тернопільський бавовняний комбінат вклав у житлобудування – 8237 млн крб, що становило – 62820 м², у 1968–1970-й рр. – в будівництво школи – 450 тис.

крб на 1250 місць. На балансі комбінату перебувала також поліклініка, на забезпечення якої виділялося 200 тис. крб щорічно. Функціонування сфери послуг сприяло зростанню чисельності спеціалістів невиробничих професій, що є свідченням підвищення рівня сфери обслуговування населення, проте якість наданих послуг вимагала покращення. Наприкінці 1960-х рр. у м. Тернополі функціонувала мережа закладів громадського харчування; зросла чисельність ательє, майстерень та хімчисток; відкрито побутокмбінат та телеательє. Загальна чисельність працівників, зайнятих у роздрібній торгівлі та громадському харчуванні, зросла з 5558 осіб у 1949 р. до 20025 у 1970-му р.

Висвітлено, що до етносів, які проживали тут раніше додавалися нові, що потрапили на територію області у результаті політики радянського керівництва. Зокрема, національний склад співробітників наукових та науково-педагогічних установ області станом на 1 листопада 1957 р. виглядав наступним чином: українці – 26, росіяни – 9, білоруси – 1, євреї – 1. У 1964 р. чисельність українців зросла до 259 осіб, росіян – до 76, євреїв – до 9, білорусів – до 4 осіб. Залишилася незмінною кількість науковців із вірменською національністю, з'явився латиш та 4 особи інших національностей. Чисельність російського та російськомовного населення зменшилась у 50–60-ті рр. ХХ ст. та зберігала тенденцію до скорочення, що у період між переписами населення 1959–1970 рр., становило 1,12 %. Більшість росіян мешкали у містах та дуже повільно змінювали місця проживання. Негативної динаміки зазнав і польський етнос, який у довоєнний період відігравав важливу роль у житті регіону. Так, упродовж 1959–1970 рр. його чисельність зменшилася із 23510 до 14690 осіб. Визначальними чинниками, що сприяли цьому, був природний та механічний рух населення. Для досліджуваного періоду характерним стало також зростання частки українського населення у містах, органах влади, серед керівництва підприємств, установ та організацій. Однак, саме тоді розпочався процес скорочення приросту чисельності населення сіл, в основному українців.

У третьому розділі **“Зміни чисельності населення Тернопільської області упродовж 1950–1960-х рр.”** досліджено кількісні трансформації населення міської та сільської місцевості в умовах соціально-економічних перетворень.

Показано вплив радянської соціально-економічної системи на зміну чисельності населення регіону упродовж 1950–1960-х рр. Особливістю процесу індустріалізації області була відсутність сировинної бази для промислових виробництв, побудованих у цей період. Зокрема, для функціонування Тернопільського бавовняного комбінату, сировину завозили із Середньої Азії.

Проведений аналіз дозволяє стверджувати, що у промислових центрах області темпи приросту населення були швидшими, ніж у решті населених пунктів регіону. Дані переписів населення дозволяють прослідкувати зростання чисельності міського населення області упродовж 1950–1970 рр. із 117 тис. до 268 тис. осіб, або на 129 %.

Зростання кількості капіталовкладень у виробництво призвело до суттєвого підвищення рівня його ефективності та технічної забезпеченості, що вимагало зростання чисельності робочої сили. Передусім це стосувалося

обласного центру, а також районних міст: Бережан, Кременця, Чорткова, Збаража та інших. Водночас це відобразилося на ролі сільської місцевості у господарстві регіону. Населення зробило вибір у бік міського способу життя, що спричинило процес скорочення кількості сільських мешканців.

Приріст чисельності населення Тернопільщини упродовж 1959–1970 рр. відбувся на 6,17 % і становив 67 тис. осіб, що пов'язано з уповільненням темпів приросту сільського населення та зростанням його міграційної активності у пошуках роботи за межами території області.

Динаміка міського населення у досліджуваний період залежала від економічного розвитку, який прискорив темпи урбанізації міст та вплинув на розвиток міської інфраструктури. Для потреб виробництва залучалося працездатне населення не тільки міста, а й сільської місцевості. Більше того, працівники, вихідці зі сіл, згодом переселялися у міста на постійне місце проживання.

Зростання чисельності працівників на виробництві дало поштовх до розвитку будівельної галузі регіону. Так, для стимулювання житлового будівництва вводилися в експлуатацію будівельні комбінати, які, окрім залучення трудових ресурсів, виконували важливе завдання з виробництва будівельних матеріалів для потреб промисловості та житлобудування. У 1959 р. на будівництві було задіяно 13468 робітників. У містах, розпочинаючи з кінця 50-х рр. ХХ ст., з'явилися нові мікрорайони та вулиці з багатоповерховою забудовою.

У цілому в досліджуваний період чисельність міських жителів області зросла більш, ніж на 100 %, в основному за рахунок обласного центру, який упродовж 1959 р. – 1970 р. практично подвоїв чисельність своїх мешканців з 52,2 тис. до 84,7 тис.

Динаміка сільського населення безпосередньо залежала від соціально-економічних змін, які мали місце у державі. Зокрема, змін територіальних меж населених пунктів Тернопільської області, міграційних процесів, пришвидшених темпів урбанізації. Загальна чисельність сільського населення Тернопільської області станом на 1 січня 1950 р. становила 946 тис. осіб, а у 1956 р., згідно з даними статистичного звіту, вона зросла лише на 17,3 тис., що є доволі низьким показником для цього періоду. Вплив на чисельність сільського населення мало і віднесення сіл Козова, Почаїв та Хоростків до селищ міського типу в 1959 р., що призвело до зменшення його кількості на 20295 осіб. Проведений аналіз дозволяє стверджувати, що динаміка кількості сільського населення, розпочинаючи з 60-х рр. ХХ ст., мала негативний характер, незважаючи на чималі темпи розвитку соціальної інфраструктури у сільській місцевості. Розпочався процес “старіння” села, оскільки молодь активно переселялася у міста та залишалася там на постійне проживання. Згідно з даними перепису населення 1970 р., кількість сільських мешканців становила 883945 осіб, що на 2,4 % менше від показника 1959 р., який складав 905987 осіб. Скорочення населення українських сіл відбувалося надзвичайно швидкими темпами. Так, упродовж 1950–1960-х рр. цей показник загалом в УРСР становив 21,3 %.

Таким чином, досліджуваний період характеризувався значними змінами у структурі населення регіону, його чисельності та складу під впливом економічних зрушень, які полягали у переході від аграрної до індустріально-аграрної форми господарювання.

У четвертому розділі **“Механічний рух населення в Тернопільській області у 1950–1960-х рр.”** здійснено аналіз особливостей міграційного процесу, ролі репатріації у зміні чисельності населення та специфіки проведення організованих наборів осіб.

Визначено, що міграційні процеси були невід’ємними складниками динаміки населення. Міграція населення виконувала ряд суспільних функцій: прискорювальну, розподільчу та селективну. Прискорювальна функція полягає у забезпеченні того чи іншого рівня просторової рухомості громадян. Селективна – у нерівномірній участі в міграції різних соціально-демографічних груп, що веде до зміни якісного складу населення різних територій. Розподільна функція пов’язана зі зміною розміщення продуктивних сил між окремими територіями, районами, різними типами сільських і міських поселень. Міграційна активність мешканців Тернопільської області перебувала у нерозривному зв’язку з її соціально-економічним розвитком. Характерною рисою міграційних процесів 1950–1960-х рр. був відтік сільського населення в міста та за межі області. Зокрема, упродовж 1960–1965 рр. кількість мешканців, що виїхали, становила 143264, тоді, як на територію області прибуло – 131463 осіб. В основному особи, які приїжджали були інженерно-технічними робітниками та працівниками соціальної сфери, чисельність яких, для прикладу, у 1960 р., склала 29673 особи. Приріст населення міст за рахунок мешканців своєї ж області на Тернопільщині упродовж 1959–1963 рр. дорівнював більш, ніж 80 %, основним джерелом якого було сільське населення. Була і різниця між тими, хто приїжджав у міста та села області, оскільки, сільська місцевість відчувала гостру потребу в кваліфікованих бухгалтерях, зоотехніках, механізаторах, а у містах, зазвичай, бракувало робітників на заводи та спеціалістів з окремих спеціальностей.

Визначено основні етапи репатріації населення після завершення Другої світової війни та охарактеризовано цей процес у 1950–1960-х рр. Динаміка репатріації населення Тернопільської області у ці роки полягала у сповільненні темпів прибуття осіб із-за кордону.

Умовно можна виділити два репатріаційних напрямки. Перший – спрямований з Європи, в основному із окупаційних зон, переважав до середини 1950-х рр., більшість репатріантів якого становили військовополонені та колишні в’язні німецьких концентраційних таборів. Другий напрямок складав потік мігрантів з країн Америки та Австралії і тривав у 1950–1960-ті рр. Причини повернення осіб у цей період передусім побутові. Основну частку даного потоку склали особи, які емігрували ще на початку ХХ ст. Спільною рисою для усіх репатріантів, незважаючи на країну їхнього вибуття, був процес адаптації у радянському суспільстві, який полягав у постійному контролі та тиску з боку відповідних органів. Для посилення впливу на зовнішніх

репатріантів першочерговим завданням стало їхнє працевлаштування, яке у 1956 р. було на рівні 96 %.

Для Тернопільської області була характерна внутрішня репатріація. У 1957 р. з території області виїхало у Польщу, згідно з процесом репатріації 7302 особи. Подібні дані свідчать про масове бажання поляків покинути УРСР.

Тема репатріації населення у СРСР була особливо важливою, передусім для пропаганди заідеологізованого способу життя. Тому й створено систему органів, які контролювали репатріаційний процес на усіх стадіях, відповідно, у Тернопільській області діяв обласний відділ репатріації. Особливу роль у цьому процесі відіграли місцеві органи влади, котрі відповідали за адаптацію переміщених осіб та постійний моніторинг їхнього життя.

Проте населення Тернопільської області не завжди активно відкликалося на агітацію про оргнабір чи переселення у південно-східні регіони УРСР, Казахську РСР, далекосхідні райони РРФСР, оскільки Тернопільщина мала свій економічний центр, що потребував трудових ресурсів. Проте планові показники доводилося виконувати, а тому частину мешканців сіл змушували, використовуючи різноманітні методи, записуватися як добровольці. Примусове переселення спричинило суттєві повернення осіб назад з місць переселення через незадовільні умови праці, погано облаштований побут та несприятливі кліматичні умови. На осіб, які самовільно покинули місця виселення і повернулися в Тернопільську область та не захотіли повертати витрачені на переселення кошти у 1952 р. до суду скерували справи 123 сімей на загальну суму 2452, 65 крб.

Виконання річних планів набору робітників на Тернопільщині, як свідчать документи, супроводжувалося значними матеріальними затратами, що не завжди давали відповідні результати. У 1956 р. план набору робітників становив 8650 осіб, проте він був виконаний станом на 30 грудня 1956 р. лише на 75,6 %.

Основними напрямками переселення з Тернопільщини стали підприємства Донецького вугільного та Криворізького залізорудного басейну, південні області УРСР, Актюбинська область КРСР та Амурська область РРФСР, у які направлялася основна маса переселенців.

У результаті проведеного дослідження автор виносить на захист такі основні **положення та висновки:**

1. З'ясовано та конкретизовано стан наукової розробки проблеми. Здійснений історіографічний аналіз дозволяє стверджувати, що наявні історичні праці, які стосуються тематики дослідження, лише частково висвітлюють окремі аспекти проблеми. Особливості динаміки населення Тернопільської області у 50–60-х рр. ХХ ст. досліджувалися вибірково, здебільшого у контексті вивчення соціально-економічних змін західноукраїнського регіону. Детальний аналіз джерел дав можливість більш об'єктивно та всебічно дослідити динаміку населення під впливом соціально-економічних перетворень у сільському господарстві та промисловості.

2. Виокремлено економічні чинники, які у цей період заклали основу процесам урбанізації регіону, а промислові підприємства стали центрами,

навколо яких динамічно розвивалася соціальна інфраструктура. Значних перетворень зазнало і сільське господарство: після завершення колективізації радянська влада взяла курс на процес укрупнення колективних господарств, що мало підвищити їхнє матеріально-технічне забезпечення та частково вирішити проблему нестачі кваліфікованих кадрів.

Соціально-економічний розвиток Тернопільщини у 1950–1960-х рр. вплинув і на соціальну інфраструктуру. Так, в області у декілька разів збільшилася мережа установ сфери обслуговування, а також суттєво зріс рівень послуг, які вони надавали. Підвищилася забезпеченість кваліфікованими науково-педагогічними та медичними кадрами завдяки роботі педагогічного та відкриттю медичного інститутів. Так, у галузі охорони здоров'я чисельність працівників зросла з 6532 у 1950 р. до 13448 у 1960 р.

3. Проаналізовано зв'язок динаміки чисельності населення регіону з економічним зростанням, що було наслідком індустріалізації промисловості та колективізації сільського господарства. Кількість населення зросла більш, ніж на 10 %, що супроводжувалося змінами і у його структурі. Так, на початку 1950-х рр. 89 % мешканців області проживало у сільській місцевості, а у 1970 р. їхня чисельність зменшилась до 77 %. Причинами цього явища слугували процеси уповільнення природного приросту сільського населення та зростання ролі міст як адміністративних, промислових та культурних центрів.

4. Досліджено, що поява нових виробництв у містах внаслідок індустріалізації спричинила стрімку урбанізацію, в першу чергу, за рахунок сільських жителів. Так, приріст чисельності міського населення упродовж 1950–1970 рр. відбувся із 117 тис. до 268 тис. осіб. Економічні зрушення стимулювали зростання чисельності робітників, працівників сфери послуг та службовців. У ході адміністративної реформи відбулося скорочення кількості сіл, значно зменшилась чисельність хуторів, жителів яких у примусовому порядку переселяли у найближчі села. Основною причиною розселення мешканців хуторів стало нав'язування їм колективної форми господарювання, отримання додаткової площі орних земель та бажання контролювати спосіб життя.

5. Оцінено вплив міграційних процесів на структуру населення області та виявлено, що у міграційних потоках сільські жителі суттєво переважали над міськими, а кількість осіб, що приїжджали з-за меж області залишалася незначною, у порівнянні з іншими регіонами УРСР. Міграція населення області у інші регіони УРСР та СРСР здійснювалася Головним переселенським управлінням, яке виконувало важливу функцію у процесі переміщення осіб. Для Тернопільщини характерною була як добровільна (в основному внутрішня), так і добровільно-примусова (у індустріальні райони Донбасу, сільськогосподарський південь УРСР, Казахську РСР, Російську РФСР) міграції.

Упродовж 1950–1960-х рр. масова репатріація населення уже була завершена. Водночас мали місце показові випадки повернення на Батьківщину, які влада на місцях намагалася використовувати у пропагандистських цілях. Доведено, що не усім бажаним дозволяли повернутися – відмову отримували

особи, котрі особисто, або хтось із найближчих родичів, “скомпрометували” себе перед владою, а також належали до нетрадиційних релігійних конфесій. Переважно репатріанти були вихідцями із країн Західної Європи (ті, що повернулися до середини 50-х рр.) та Америки (повернулися у – другій половині 50–60-х рр. ХХ ст.) Для Тернопільської області була характерною репатріація польського населення у Польську Народну Республіку, зокрема, у першій половині 1950-х рр. – це 5–6 тис. осіб щорічно.

Владою створено комплексну мережу органів та управлінь, до функцій яких входила організація та здійснення переміщення населення. Проте переселення з Тернопільської області, незважаючи на державний контроль, не носило масового характеру, а доволі часто показники виконання планів не сягали і 50 % в рік. Напрямок переселення з Тернопільщини був обумовлений освітньо-кваліфікаційним рівнем населення: оскільки більшість жителів області були селяни, їх залучали в основному до сільського господарства.

Отже, динаміка населення Тернопільської області у 1950–1960-х рр. перебувала у тісному взаємозв’язку із соціально-економічними та політичними процесами у регіоні. Економічні зрушення були головними каталізаторами процесів урбанізації та підвищили рівень соціальної інфраструктури області. Водночас, зростання ролі міст призвело до уповільнення темпів приросту сільських жителів та зменшення їх питомої ваги у структурі населення. Серед політичних чинників, які впливали на динаміку населення області, необхідно виокремити процеси добровільно-примусового переселення у південно-східні області УРСР та за її межі, а також процеси репатріації та рееміграції, що застосовувалися владою у пропагандистських цілях.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковано основні наукові результати дисертації

1. Тимків І. В. Вплив соціально-економічних чинників на динаміку сільського населення Тернопільської області в 50–60 рр. ХХ ст. // Український селянин: Зб. наук. праць. 2014. Вип. 15. С. 90–92.
2. Тимків І. В. Вплив соціально-економічних та культурних чинників на демографічну ситуацію в Тернопільській області у 50–60 рр. ХХ ст. // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка. Серія: історія. 2015. Вип. 2. Ч. 4. С. 52–56.
3. Тимків І. В. Міграція населення Тернопільської області у 50–60-х рр. ХХ ст. // Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць. 2015. Вип. 107 (16). С. 93–98.
4. Тимків І. В. Репатріація населення Тернопільської області 1950–1960 роках та її наслідки // Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Історія. Політологія. Збірник наукових праць. 2017. Вип. 20. С. 135–140.
5. Тимків І. В. Етнічні зміни населення Тернопільської області у 1950–1960 роках // Наукові записки з української історії: збірник наукових статей. 2018. Вип. 43. С. 143–148.

6. Тимків І. В. Особливості економічних перетворень у Тернопільській області у 1950–1960-х рр. на прикладі промислової сфери // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка. Серія: історія. 2018. Вип. 1. Ч. 1. С. 93–97.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

7. Тимків І. В. Населення західноукраїнських областей (Дрогобицької, Львівської, Станіславської та Тернопільської) в 40–80-х рр. ХХ ст. // Матеріали Всеукраїнської наукової конференції “Україна в контексті європейської історії”. Тернопіль, 2014. С. 222–230.

8. Тимків І. В. Характеристика динаміки населення Тернопільської області 1956–1960 років // Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції “Тернопіль і Тернопілля в історії та культурі України і світу (від найдавніших часів до сьогодення)”. Тернопіль, 2014. С. 212–215.

9. Тимків І. В. Динаміка населення Тернопільської області 1940–1970 рр. у контексті розвитку промислової сфери та сільського господарства // Zbiór raportów naukowych. „Współczesna nauka. Nowy wygląd” (30.01.2015 – 31.01.2015). Warszawa, 2015. S. 32–37.

10. Тимків І. В. Динаміка народжуваності міського населення Тернопільської області в 50–60 рр. ХХ ст. // Матеріали Всеукраїнської наукової конференції “Історія України: сучасні виклики”. Тернопіль, 2015. С. 123–130.

11. Тимків І. В. Зміни науково-педагогічного потенціалу Тернопільської області 50-х–60-х рр. ХХ ст. // Матеріали Всеукраїнської наукової конференції. “Україна в гуманітарних і соціально-економічних вимірах”. Дніпропетровськ, 2016. Част. II. С. 113–115.

АНОТАЦІЯ

Тимків І. В. Динаміка населення Тернопільської області у 1950–1960-ті рр. в контексті розвитку промислової сфери та сільського господарства. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук зі спеціальності 07.00.01 – “Історія України”. – Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, Тернопіль, 2018.

Дисертацію присвячено комплексному вивченню динаміки соціальної та етнічної структури населення Тернопільської області у 50–60-ті рр. ХХ ст. у контексті розвитку промисловості та сільського господарства краю.

У роботі розкрито вплив тогочасної соціально-економічної системи на зміну чисельності населення регіону, його етнічну структуру та проаналізовано особливості демографічної політики радянського керівництва. Охарактеризовано вплив політичних чинників (радянська, русифікація) на зміну структури населення регіону. Показано динаміку чисельності окремих етносів (українців, росіян, поляків та євреїв), що проживали в області у досліджуваний період.

Ключові слова: динаміка населення, міграція, репатріація, переміщення населення, соціальна структура, етнічна структура, індустріалізація, сільське господарство.

АННОТАЦИЯ

Тымкив И. В. Динамика населения Тернопольской области в 1950–1960-е гг. в контексте развития промышленной сферы и сельского хозяйства. – Квалификационный научный труд на правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата исторических наук по специальности 07.00.01 – “История Украины”. – Тернопольский национальный педагогический университет имени Владимира Гнатюка, Тернополь, 2018.

Диссертация посвящена комплексному изучению динамики социальной и этнической структуры населения Тернопольской области в 50–60-х гг. XX в. в контексте развития промышленности и сельского хозяйства края.

В работе раскрыто влияние социально-экономической системы того времени на изменение численности населения региона, его этническую структуру и проанализированы особенности демографической политики советского руководства. Охарактеризовано влияние политических факторов (советизация, русификация) на изменение структуры населения региона. Показана динамика численности отдельных этносов (украинцев, русских, поляков и евреев), проживавших в области в исследуемый период.

Ключевые слова: динамика населения, миграция, репатриация, перемещения населения, социальная структура, этническая структура, индустриализация, сельское хозяйство.

SUMMARY

Tymkiv I. V. Dynamics of population of Ternopil region in 1950–1960 in the context of development of industrial sphere and agriculture. Qualification scientific work on the rights of manuscripts.

The dissertation for the degree of a Candidate of Historical Sciences, Specialty 07.00.01 – History of Ukraine. – Ternopil Volodymyr Hnatyuk National Pedagogical University, Ternopil, 2018.

The dissertation is devoted to the comprehensive study of the dynamics of the social and ethnic structure of the population in Ternopil region in the 1950's and 1960's in the context of the development of industry and agriculture in the region. The paper reveals the influence of the Soviet socio-economic system on the change of the population of the region. The link between economic transformations in industry and the emergence of new industries with urbanization processes in the region was traced.

Significant changes occurred in the region during the period under study, as the process of collectivization began with the process of building up the established farms, which increased their material and technical support and allowed the involvement of skilled workers in the process of management.

During the investigated period in the region there was an increase in the number of specialists in the non-productive sphere. The network of medical, educational and cultural institutions has grown several times in the Ternopil region, and the level of services that they have provided has significantly improved. The provision of qualified scientific, pedagogical and medical personnel has increased, in connection with the functioning of the pedagogical and the opening of medical institutes.

The ethnic structure of the population experienced significant changes: the number of Polish and Jewish population decreased significantly. In the period of the 50–60's of the twentieth century Ternopil region remained the only region in which the number of Russian population declined and showed a negative dynamics in subsequent years. However, the region did not succeed in avoiding the process of Sovietization, especially in the cities, mainly due to the growth of the number of representatives of other nationalities.

At the same time, the total population of the region increased by more than 10 %, as well as significant changes occurred in the place of residence of the population: in the early 1950's 89 % of the inhabitants of the region lived in rural areas, then in 1970 their number decreased to 77 %. The causes of this phenomenon were the processes of slowing down the natural increase of rural population and the growth of the role of cities as administrative, industrial and cultural centres.

Urbanization processes were intensified by the industrialization and expansion of the service providers network. In the early 50's of the twentieth century the basis of the region's industry was the food and construction industry, and in the late 60's of the twentieth century the light, machine-building, chemical and instrument-making industries began to play a prominent role. All economic shifts have stimulated the growth of the number of workers, service providers and employees.

In the study period, the countryside became less attractive every year in terms of permanent residence for young people, who, in search of higher earnings and opportunities, moved to the cities. In the course of administrative reform, the number of rural settlements fell, the number of farms whose inhabitants were forcibly relocated to the nearest villages or towns decreased significantly.

However, the reduction in the number of children in families was a decisive factor for the rural way of life, which was due to the unnecessary use of a significant number of workforce in the household.

The research demonstrates the quantitative and qualitative transformations of the population as a result of migration processes. The main reason for changing the place of residence by villagers was their material position, which was much easier to improve in cities, thanks to the growth of industrial production. Migration of the population of the region to other regions of the country was carried out by the Main Migration Department, which served an important function in the process of displacement of people. In this period, migration for Ternopil region was characterized by both voluntary (mainly domestic) and forced (to the industrial regions of the Donbas, agricultural South of Ukrainian SSR, Kazakh SSR, Russian RFSR).

A separate direction in migration was the process of repatriation of the population, which was caused by the consequences of the World War II. Among the repatriates was a population that was forcibly removed to Nazi Germany and required a return to the territory of the Soviet Union. Most of the repatriates were from Western Europe (those who returned to the mid – 1950's) and America (returned in the second half of the 1950's and 1960's XX c.). For the Ternopil region, the repatriation of the Polish population to the Polish People's Republic was typical, which greatly reduced its number in the region in comparison with the previous years.

Key words: population dynamics, migration, repatriation, population displacement, social structure, ethnic structure, industrialization, agriculture.

Підписано до друку 05.11.2018 р.

Формат 60x84/16.

Папір друк. Друк офсетний.

Ум. друк. арк. 0,9. Обл.-вид. арк. 0,9.

Наклад 100 прим. Зам. № 11/18/2-32

Віддруковано у видавничому центрі "Вектор"

46018, м. Тернопіль, вул. Львівська, 12,

Тел. 8 (0352) 40-08-12

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи

до державного реєстру видавців, виготівників

і розповсюджувачів видавничої продукції

серія ТР № 46 від 07 березня 2013р.

ФОП Осадца Ю.В.